अन्तिम नीति प्राथमिकता पत्र

प्रेषित गरिएको: महिला उद्यमी महासंघ नेपाल (FWEAN), विशालनगर, काठमाण्डौ, नेपाल

COPY RIGHT CONTENT OF FWEAN

सिर्जना आले

शंखमुल, काठमाण्डौ – ३१

सम्पर्क नं. +९७७-९८४१०३०३१० (ईमेल: sirjana.ale@gmail.com)

जुलाई ७ २०२१

Contents

१. पृष्ठभूमि / कार्यकारी सारांश 3

२. विधि 4

३. प्रमुख प्राथमिकता नीति क्षेत्र र सुझावहरू 5

क) सामाजिक-सांस्कृतिक पक्ष 5

परिस्थितिगत विश्लेषण: 5

सुझावहरुः 6

ख) वित्तमा पहुँच 7

परिस्थितिगत विश्लेषण: 7

सुझावहरुः 8

ग) बजारमा पहुँच – बजारसँगको सम्बन्ध- मूल्य श्रृंखला विकास 8

परिस्थितिगत विश्लेषणः 8

सुझावहरुः 9

घ) श्रम बजारमा पहुँच, शिक्षा, क्षमता निर्माण र प्रशिक्षण प्रयासहरू 10

परिस्थितिगत विश्लेषण: 10

सुझावहरुः 11

ङ) डिजिटल अर्थव्यवस्था र सुचना तथा सञ्चार (Digital Economy and adoption of ICT) 12

परिस्थितिगत विश्लेषण: 12

सुझावहरुः 13

४. आगामी कदमहरुः 14

COPY RIGHT CONTENT OF FWEAN

१. पृष्ठभूमि / कार्यकारी सारांश

२०११ को जनगणना अनुसार नेपालमा महिलाहरुको जनसंख्या ५१.१% रहेको छ। नेपालमा १२५ जातीय समूहका मानिसहरू बसोबास गर्छन् र ती मध्ये ५९ लाई कानुनी रूपमा आदिवासी समुदायको रूपमा मान्यता दिइन्छ।[1] पारम्परिक रूपमा पुरुषप्रधान समाजमा जातीय, भाषिक, धार्मिक विविधता र भौगोलिक विशिष्टता भएकोमा यसका सबै पक्षहरुलाई मध्यनजर गर्दै महिलाहरुको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै पुरुष कै बराबरी हैसियतमा पुर्याउनु समाजमा समानता र न्याय सुनिश्चित गर्नका लागि मात्र नभई समावेशी र दिगो विकासको लागि साथै राष्ट्रको न्यायिक सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणको लागि पनि महत्वपूर्ण रहेको छ।

यद्यपि, समान अवसरको सुनिश्चितता र महिला उद्यमीहरूको लागि समान पहुँच सुनिश्चित गर्नु नेपाललगायत विश्वका विभिन्न भागहरूमा अझै पनि संघर्ष र चुनौती नै रहेको छ। अनुसन्धानले के औंल्याएको छ भने महिलाहरुले सञ्चालन गरेका साना व्यवसायहरूले प्रायः महिला कामदारलाई रोजगारको अवसरको सिर्जना गरेता पनि ती व्यवसायहरु विश्वव्यापी मूल्य श्रृंखलामा पुछारमा नै देखिन्छन् (यूएनडीपी २०२०)। उक्त व्यवसायहरुले व्यवसायमा छिर्ने, बजारमा बाँच्ने, र व्यवसायहरू विस्तार गर्ने जस्ता बहुआयामिक अस्तित्वका चुनौतीहरू भोगिरहेका छन्। महिला उद्यमशीलता समाजमा महिलाको स्थितिलाई माथि उठाउनको लागि महत्वपूर्ण उपकरण हो। मुलुकमा आर्थिक गतिविधिहरूको बृद्धि सँगै नेपाली महिलाको उद्यमशील गतिविधिमा पनि बृद्धि भइरहेको छ। धेरै संस्थाहरूले महिला उद्यमीहरूका लागि व्यावसायिक आदानप्रदानका आधारहरू पनि उपलब्ध गराउन थालेका छन्। यी संघ-संस्थाहरुले महिला उद्यमीहरुलाई लक्षित गर्दै व्यवसायको कौशलोन्नती र प्रगतिमा सहयोग गर्न सल्लाहकारको समेत मनोनयन गर्दछ। महिलाहरूले उद्यमशीलता स्वीकार गर्दैछन् र उनीहरूमध्ये धेरैले सफलतापूर्वक आफ्नो व्यवसायको नेतृत्व गरिरहेका छन्।

यद्यपि, कोभिड-१९ को प्रारब्ध र लकडाउनको विस्तारित अवधिले महिला नेतृत्वको उद्यम र व्यवसायहरूको अस्तित्व माथि नै गम्भीर चुनौती खडा गरेको छ, ती मध्ये पनि भर्खरै आकार लिन थालेका धेरै व्यवसायहरुको अस्तित्वमा थप चुनौति देखिन्छ। विश्वव्यापि र स्थानीय आपूर्तिमा आइरहेको अवरोधले कच्चा पदार्थको उपलब्धतालाई गम्भीर रूपमा प्रतिबन्धित गरेकाले केही उद्यमहरू आफ्नो व्यवसाय रोक्न बाध्य छन् जसले उनीहरूको नगद प्रवाह व्यवस्थापनलाई गम्भीर क्षति पुऱ्याउँछन्। उत्पादनको अभाव र कुनै अन्य आय स्रोत नभएका कारण धेरै महिलाहरू कसरी आफ्नो बैंकको ऋण तिर्ने भनेर चिन्तित छन्। कुनै न कुनै रूपमा सञ्चालनको व्यवस्थापन गरिरहेका धेरै जसो फर्महरू मानव संसाधन व्यवस्थापनको तनाव सामना गरिरहेका छन्। यसबाहेक, पहिले भन्दा जटील भएको बजार पहुँचले उनीहरूमाथी चुनौतिको अर्को तह थपिरहेको छ। व्यापारको वित्तिय स्थितिको पूर्वानुमान गर्ने सम्बन्धमा विचार र ज्ञानको अभाव, प्राविधिक ज्ञानमा खालीपन, कसरी आफ्नो व्यवसायमा स्थिरता योजना समायोजित गर्ने, लेखा, कर, र व्यवसाय नवीकरण मुद्दाहरूलाई कसरी व्यवस्थापन गर्ने भन्ने बारेमा सीमित विचारहरू र पर्याप्त ज्ञानको अभाव, डिजिटल मार्केटिंग च्यानलहरू प्रयोग गर्न ज्ञानको कमी आदिले गर्दा धेरै महिलाहरुले चलाउँदै आइरहेका उद्यमहरूको अस्तित्व र स्थिरतामाथि ठूलो प्रश्न चिन्ह खडा भएको छ।

[1] आदिवासीजनजाती उत्थान प्रतिष्ठान ऐन, २०५८ को अनुसूचीमा उल्लेख भएअनुरूप

COPYRIGHT CONTENT OF FWEAN

त्यसकारण, लचिलो ढङ्गबाट व्यवसायलाई पुनः प्राप्ती गर्दै सभ्य रोजगारी सिर्जना गर्न योगदान पुऱ्याउन र महिला उद्यमीहरूलाई प्रमाणमा आधारित नीति सुधारका लागि वकालत गर्न र कोभिड-१९ बाट सकारात्मक पुनरोत्थानलाई समर्थन गर्न पनि यस्ता चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गर्नु महत्त्वपूर्ण हुन्छ। यस उद्देश्यका लागि कोभिड-१९ को पहिलो र दोस्रो लहरले नराम्रो असर परेका नेपालका महिला उद्यमीलाई व्यावासायिक वातावरण सक्षम पार्ने प्राथमिकताका सिफारिसहरूका लागि प्रमुख क्षेत्रहरूको पहिचान गर्न निम्न संक्षिप्त नीति तयार गरिएको हो।

२. विधि

यस संक्षिप्त नीतिको तयारीका लागि प्रयोग गरिएका विधिमा डाटाको प्राथमिक (Primary) र द्वितिय (Secondary) स्रोतहरूको प्रयोग समावेश गरिएको छ। मुख्य जानकारी संकलनका लागि अन्तर्वार्ता, सर्वेक्षण र प्रमुख सरोकारवालाहरु[2] संगको छलफल [Focused Group Discussion (FDG)] गरिएको छ। नेपालका महिला उद्यमीहरुले सामना गर्ने मुख्य मुद्दाहरु पहिचान गर्न पुर्वनिर्धारित प्रश्नावलीको प्रयोग गरियो। यी सबै अन्तर्वार्ता र छलफल जून २०२१ मा लगभग दुई हप्ताको अवधिमा सञ्चालन गरियो। अनुसन्धानका क्रममा उपलब्ध प्रतिवेदनहरु/लेखहरु समिक्षा पनि गरिएको थियो। प्रतिवेदनहरुको समिक्षा र विभिन्न सरोकारवाला समूहहरूसँगको अन्तर्क्रियामा आधारित, पहिचान भएका मुद्दाहरूलाई ५ वटा बृहत बुँदाहरुमा समेटिएको थियो:

- सामाजिक-सांस्कृतिक पक्ष (Socio-cultural Aspects)
- वित्तमा पहुँच (Access to finance)
- बजारमा पहुँच – बजारसँगको सम्बन्ध- मूल्य श्रृंखला विकास (Access to market- Market linkage – Value chain development)
- श्रम बजार, शिक्षा, क्षमता निर्माण र प्रशिक्षण प्रयासहरूमा पहुँच र (Access to the labor market, Education, Capacity Building and Training efforts)
- डिजिटल अर्थव्यवस्था र सुचना तथा सञ्चार (Digital Economy and adoption of ICT)

यस संक्षिप्त नीतिले नेपालका महिला उद्यमीहरूले यस क्षेत्रमा सामना गरिरहेका केही मुख्य मुद्दाहरूलाई उजागर गर्ने प्रयास गर्दछ र नीति हस्तक्षेपका लागि सुझावहरु प्रदान पनि गर्दछ जसले धेरै महिला मुद्दाहरूको समाधान गर्न र नेपाली महिला उद्यमीहरूको बृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउन सक्छ।

COPYRIGHT CONTENT OF FWEAN

[2] प्रमुख सरोकारवालाहरूमा महिला उद्यमी महासंघ नेपाल (FWEAN) का साधारण सदस्य, कार्यकारी सदस्य, महिला उद्यमीहरू, र बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरू रहेका थिए

३. प्रमुख प्राथमिकता नीति क्षेत्र र सुझावहरू

क) सामाजिक-सांस्कृतिक पक्ष

परिस्थितिगत विश्लेषण:

महिलाको अर्थतन्त्र, राजनीति र सामाजिक हैसियतमा ठूलो मात्रामा परिवर्तन गर्न र विभेद कायम गर्ने संरचनाबाट लामो छलाङ मार्नका लागि लैंगिक रूपान्तरणशील नीतिहरूको लक्ष्य अवलम्वन गर्न आवश्यक छ । यद्यपि नेपालले लामो यात्रा तय गरिसकेको भएतापनि, लैंगिक समानता सम्बन्धी नीतिले अझै रोजगारी र रोजगारीको गुणस्तरलाई प्रतिबिम्बित गर्दैन, पारिवारिक हिसाबले घरेलु हेरचाह, बाल हेरचाह जस्ता बिना भुक्तानीका कार्यमा बाँधिएका, सम्पत्ति स्वामित्व, लैंगिक हिंसा र महिलाको लागि सामुदायिक निर्णय लिने काममा सहभागिता जस्ता धेरै पक्षलाई सबल पारेको देखिँदैन। महिलाले लैङ्गिक आधारका साथै विभिन्न उमेर, वर्ग, जाति, भूगोल, भाषा, धर्म र यौन झुकाव सहित विभिन्न प्रकारका विभेदको सामना गर्दै आएका छन्। कोभिड-१९ विरुद्धको प्रतिक्रियामा नेपाल सरकारद्वारा लगाइएको लकडाउनले महिला र केटीहरूलाई बढी बेतलबी हेरचाह कार्यमा संलग्न हुन बाध्य बनाएको छ, जसमा बच्चाहरू र बिरामीहरूको हेरचाह पनि समाविष्ट छ, र अन्य घरेलु जिम्मेवारीहरू मै आफुलाई सिमित गर्न वाध्य छन्। (NHDR 2020)

संविधानले समावेशी सामाजिक आर्थिक र राजनैतिक विकासको प्रत्याभुती प्रदान गर्दछ, यसले महिलाको स्वतन्त्रता, समानता र सामाजिक न्यायको हक लगायतका सिद्धान्तहरूलाई व्यवहारमा अनुवाद गर्ने प्रतिबद्धता अभिव्यक्त गर्दछ । संवैधानिक जनादेश बमोजिम महिलालाई जग्गा र सम्पत्तिमा पहुँचका लागि कानुनी अधिकार छ, तर अभ्यासमा उनीहरूको स्वामित्वको साथसाथै उद्यमशीलता र व्यवसायिक गतिविधिहरूमा संलग्न हुने आर्थिक र प्राकृतिक स्रोतको पनि अभाव नै छ। यसबाहेक, महिलाहरुको प्रतिनिधित्वमा प्रगति भए पनि (संसदिय सीट संङ्ख्या र मन्त्रालयहरूमा ३३%), निर्णय लिने क्रममा उनीहरूको भूमिका अझै कमजोर तथा कतिपय अवस्थामा गौण नै छ । कार्य नीति अपनाउने र लागु गर्नमा सम्बन्धित पक्ष अझै पनि अनिच्छुक नै देखिन्छ, फलस्वरूप, न्यूनतम आरक्षण सधैं पूरा हुँदैन । सरकारी नीति मार्फत व्यवस्थित रूपमा लैंगिक असमानतालाई उन्मूलन गर्नु भन्दा प्रायजसो विभिन्न कार्यक्रम र परियोजनाहरूमा महिलाको सहभागिताको लक्ष्य पूरा गर्न सीमित छ। प्रदेशहरूमा रहेको पर्याप्त मानव संसाधनको अभाव, कमजोर प्राविधिक क्षमताले स्थानीय रूपमा नीति कार्यान्वयनको दायरा सीमित गर्दछ, जसले परिणामस्वरूप लैंगिक समानतामा नराम्रो असर पार्दछ। लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणका लागि पर्याप्त नीतिहरू, दिशानिर्देशहरू, रणनीति र संयन्त्रहरूको विकास हुन सकेका छैनन्। प्रादेशिक र स्थानीय तहमा महिला सशक्तिकरणको लागि सीमित राजस्वका कारण स्रोत विनियोजनको कुनै कडा नीति छैन र स्थानीय न्यायिक समितिहरू नै लैंगिक समस्याहरुको सम्बोधन गर्न पूर्ण रूपमा सक्षम छैनन्।

महिलाले गर्ने काम र घरायसी जिम्मेवारीहरू बीच सन्तुलन चाहिन्छ, पारिवारिक जिम्मेवारीको साथ व्यवसायको मिश्रणले उनीहरूको व्यवसायीक सफलतालाई चुनौती दिन सक्छ। महिलाहरूसँग आफ्नो व्यवसायको नीति, कानून र नियमहरू "अस्पष्ट" र "परिवर्तनशील" हुने भएकाले नीति, कानुन र नियमहरुको पूर्ण प्रभावहरू बुझ्नको लागि पर्याप्त समय र स्रोतहरू नभएको र तिनको व्याख्या उनीहरूले व्यवहार गर्ने भन्दा सरकारी कर्मचारिको स्वविवेकमा धेरै निर्भर गर्दछ भन्ने कुरा धेरै महिलाहरू दावी

गर्छन्। महिला उद्यमीले पुरुषहरूसँग संलग्न भई सहाकार्य गर्न रुचाउने भएपनि पुरुष ग्राहकहरू र सम्भावित व्यवसाय साझेदारबाट भेदभावको सामना गर्दछन्, यसै कारणले गर्दा परिवारको पुरुष सदस्यहरूले प्राय: जसो महिलाको व्यवसाय निश्चित आकारमा बढेपछि आफ्नो स्वामित्वमा लिने गर्दछन्। घरेलु, साना तथा मध्यम उद्योगका महिला कामदारहरू प्रायः कम शिक्षित, प्रशिक्षण नपाएको, र राम्रो जागिर खोज्नको लागि सीपको अभाव भएका हुन्छन्। वास्तवमा, धेरै महिलाहरूले आफ्नो व्यवसाय शुरू गर्न र मापन गर्नका लागि औपचारिक प्रक्रियाहरूलाई नै एक ठूलो अड़चन महसुस गर्दछन्। तसर्थ, महिलाहरू निश्चित रूपमा औपचारिक बजारमा सम्पर्क विस्तार र व्यापार सल्लाहकार सेवाहरूको बढी अवसरहरू सिर्जनाका लागि आफ्ना व्यवसायहरू चलाउन चाहन्छन्।

सुझावहरुः

घरेलु, साना तथा मझौला उद्योग नीति र रणनीतिहरुले पनि घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगमा कार्यरत वा आवद्ध महिला कामदारहरुको मुद्दालाई मान्यता दिनु पर्छ। त्यसका लागि निम्न बमोजिम सामाजिक संरचना र सुधार क्षेत्रहरूलाई परिवर्तनको आवश्यक पर्दछ:

- सबै प्रकारका हिंसाहरू प्रति स्पष्ट 'शून्य सहिष्णुता नीति' अपनाउँदै महिलाहरूले स्वतन्त्र रूपमा आफ्नो समय र ऊर्जा व्यापारिक गतिविधिहरूमा प्रतिबद्ध गर्न सक्ने सुरक्षित, स्वच्छ, सम्मानजनक काम गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्ने, उनीहरूको कामको लागि प्रशंसा प्राप्त गर्दा उनीहरू अझ बढी प्रभावकारी प्रदर्शन गर्न उत्प्रेरित हुन्छन्।
- परिवार र समुदायलाई महिलाको बेतलबी कामको मुल्याङ्कन गर्दै राम्रो शौचालय, सहज यातायात सेवा, आदि आधारभुत संरचनाको विकासको लागि कर कटौतिको सुविधा प्रदान गर्दै अनुदानको व्यवस्था गर्ने। सरकारले सामाजिक नितिहरुमा पारिवारिक हेरचाह जस्तै सुत्केरी बिदा, बाल हेरचाह खर्च आदिलाई पूर्ण रुपमा अनुमानित गरेको छैन। (उदयोन्मुख पाठ)
- समग्र र सरलीकृत दृष्टिकोणको साथ महिला उद्यमीहरूको लागि एकल स्वामित्व दर्ता प्रणाली वा यस्को विकल्पमा लघु उद्योगहरुको लागि श्रीमान्-श्रीमती (वा अन्य महिला-पुरुष परिवारका सदस्यहरू) को संयुक्त स्वामित्वमा दर्ता गर्न सहयोग गर्ने, महिलाहरूद्वारा सीमित सम्पत्ति स्वामित्व नै प्रमुख अवरोध रहेको ठाउँमा सरलीकरण र लागत कमी घटाउने क्षेत्रहरूलाई बढावा दिनुपर्ने।
- स्वास्थ्य तथा जनसंख्या, कृषि तथा सहकारी, शिक्षा तथा विज्ञान,न्याय, कानून तथा संघीय मामिला र स्थानीय विकास जस्ता मन्त्रालयहरू र सरकारी निकायहरूमा लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न समर्पित वर्गहरूलाई औपचारिक बनाउने।
- सार्वजनिक-निजी साझेदारी र सेवाहरूको पहुँच सुधार गर्न गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न र स्वास्थ्य बीमा क्षेत्र विस्तार गर्न सम्भावित निजी क्षेत्रहरूमा सेवा सुरु गर्न संवादहरू सुधार गर्ने।

महिलाहरूले समान रूपमा यस प्रक्रियामा नेतृत्व लिन र भाग लिन सक्षम हुनुपर्दछ, जसमा घरमा कामको बोझ, वित्त र लगानीमा कम पहुँच, कम साक्षरता र जटिल मापदण्ड जस्ता बाधा हटाउन सहयोगको आवश्यकता पर्न सक्छ।

COPYRIGHT CONTENT OF FWEAN

ख) वित्तमा पहुँच

परिस्थितिगत विश्लेषण:

नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्रकाशित तथ्यांकका अनुसार ६१% नेपाली जनताले वित्तीय सेवामा पहुँच पाएका छन्, त्यसमा २१% अनौपचारिक माध्यममा निर्भर छन् भने १८% लाई आर्थिक हिसाबले बेवास्ता गरिएको छ। यस तथ्याङ्कको थप विभाजनले पुरुष र महिलाहरूको वित्तीय पहुँचमा ठूलो अन्तर रहेको देखाएको छ जसमा ५६% पुरुषले वित्तीय पहुँच पाएका छन् भने महिलाको पहुँच मात्र ३६% मा सीमित छ।[3] त्यस्तै नेपालमा दर्ता भएका लगभग १४,३०० महिलाले नेतृत्व गरेका घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगहरु मध्ये अनुमानित लगभग ९०% अझै पनि उनीहरूको वित्तीय आवश्यकता पूरा गर्न अनौपचारिक क्षेत्रमा निर्भर रहेको देखाउँछ।[4] महिला वित्तीय समावेशीकरणका यी तथ्यहरूले देखाएको पहुँचको गम्भीर चित्रलाई वित्तीय सेवाको माग र आपूर्ति दुवै मुद्दाहरूको लागि श्रेय दिन सकिन्छ।

विभिन्न निर्यात गर्ने पक्षले अध्ययन गरे अनुसार बैंक र वित्तीय संस्था महिला उद्यमीहरुलाई ऋण दिन हिचकिचाउँछन्। महिला साना तथा मझ्यौला उद्योग एक सर्वाधिक प्रयोग नगरिएको र उपेक्षित बन्न पुगेको क्षेत्र हो जसले हामीलाई, महिलालाई आर्थिक सहयोग गर्ने पक्षका प्रमुख मुद्दाहरूलाई बुझ्न मद्दत गर्दछ। युके एड (UK AID) ले प्रकाशित गरेको एक रिपोर्ट अनुसार बैंकहरू महिलालाई ऋण दिन हिचकिचाउँनुका कारण निम्न बमोजिम छन्:

- समानताको प्रावधान हुँदाहुँदै पनि समान सम्पत्तिको अधिकारको अभाव उनीहरुलाई धितोको रूपमा प्रयोग गर्ने सम्पत्ति अभाव र बिना धितो बैंकले ऋण दिन इन्कार गर्नाले हो।
- महिलाका लागि सीमित विशेष वित्तिय उत्पादनहरू
- बैंकहरूको वरिष्ठ व्यवस्थापनमा सीमित महिला प्रतिनिधित्व र महिलाहरूको लागि वित्त पहुँच सुनिश्चित गर्न थिंक ट्याङ्कहरूको अभाव।
- पितृसत्तात्मक सामाजिक-सांस्कृतिक प्रणाली
- महिलाको लागि वित्त पहुँचमा सरकारको उदासीनता

आपुर्ती गर्ने पक्षको वित्तमा पनि धेरै मुद्दाहरू अवस्थित छन् जुन महिलाहरूको उनीहरूको वित्तीय आवश्यकताहरू पूरा गर्न बैंकहरू समक्ष उपस्थित हुन हिचकिचाहटका लागि जिम्मेवार छन्। ती मुद्दाहरू मध्ये केही तल समावेश गरिएका छन्:

- वित्तको अवसरका बारेमा सचेतनाको अभाव: यसले उत्पादनहरूको उपलब्धतामा सीमित जानकारी, ऋण प्रक्रियामा कसरी पहुँच सुनुश्चित गर्ने भन्ने प्रकृयामा अन्योलता र उपयुक्त वित्तिय उत्पादनहरू र च्यानलहरू छनौट गर्न अपर्याप्त वित्तीय साक्षरता समावेश गर्दछ।

[3] NRB Working Paper No. 50, Changing Dimension of Financial Inclusion in Nepal: A Comparative Analysis, Prakash Kumar Shrestha

[4] https://www.uncdf.org/article/4358/is-lack-of-access-to-finance-impeding-the-growth-of-female-led-small-businesses-in-nepal

COPY RIGHT CONTENT OF FWEAN

- जटिल र बोझिलो ऋण कागजात र योग्यताको आवश्यकता
- बैंक र वित्तीय संस्थाको उत्पादनहरुका सम्बन्धमा महिलाहरुलाई जानकारी प्रदान गर्न उचित स्थान (Forum) को अभाव

कोभिड - १९ को महामारी र महिला उद्यमी केन्द्रित पुनरोत्थान प्याकेजको अभावले यी मुद्दाहरूलाई अझ विकराल बनाएको छ । वित्तीय समावेशीकरण र महिलाको पहुँच, प्रणालीगत हस्तक्षेप र उद्यमीले सामना गरेको माग र आपूर्ति पक्षको अवरोधमा परिवर्तनबाट मात्र सम्भव छ ।

सुझावहरु:

महिलाहरूको वित्तीय पहुँच सुधार गर्न मद्दतको लागि, निम्न हस्तक्षेपकारी भूमिकाको सुझाव गरिन्छ:

- तल्लो तहबाट महिला उद्यम सञ्चालन गर्नका लागि 'बिना धितो कर्जा' र/वा 'परियोजना वित्त पोषण' का योजनाहरूको प्रबर्द्धन गर्ने।
- महिलाको वित्तीय समावेशीकरण सुनिश्चित गर्न थिङ्क ट्याँक फोरमहरूको विकास गर्ने र महिला प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने ।
- महिला उद्यमीको आवश्यकतामा केन्द्रित विशेष बैंक र वित्तीय उत्पादनहरूको विकास गर्ने ।
    - बैंकिंग उत्पादनहरूमा पर्याप्त जानकारीको सुनिश्चितता गर्ने
    - ऋण दस्तावेज र अन्य प्रक्रियाहरूको सरलीकरण गर्ने ।
- महिलाहरूको वित्तमा पहुँच सुनिश्चित गर्दै उनीहरूलाई साथमा कार्य गर्ने क्षमता अभिबृद्धि गर्नका लागि सहकारीहरूको मजबूती र सुदृढीकरण ।
- महिला सशक्तीकरण गर्न वित्तीय साक्षरता प्रशिक्षण कार्यक्रमको विकास गर्ने । स्कूलको पाठ्यक्रममा वित्तीय साक्षरता समावेश गर्ने ।
- महिलाहरूका लागि कडा अनुगमन र उचित प्रतिक्रियाको संयन्त्र भएको, अनुदान र बिना धितो ऋणको कडा कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न पहल गर्ने ।
- जनताको उचित विकास र समाधान प्रदान गर्ने लक्ष्य राख्ने महिला केन्द्रित कम्पनीहरूका लागि उद्यम क्यापिटल र व्यवसाय संञ्चालन गर्न सहुलियतपूर्ण स्थानहरु प्रदान गर्न पूंजीपतिसँग साझेदारी गर्ने ।

ग) बजारमा पहुँच – बजारसँगको सम्बन्ध- मूल्य श्रृंखला विकास

परिस्थितिगत विश्लेषण:

COPY RIGHT CONTENT OF FWEAN

बजारसँगको उचितसम्बन्धले महिला उद्यमीहरूलाई उनीहरूको घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगलाई आय आर्जन गर्न अवसर प्रदान गर्दछ, उनीहरूको व्यवसाय बढाउन र प्रगति गर्न अनुमति दिन्छ। यद्यपि, महिला उद्यमीहरूको लागि उचित समर्थन र सम्बन्धको खोजी गर्न सजिलो हुँदैन। यो उनीहरूको शिक्षा, परिवारको स्थिति र अर्थव्यवस्थाको स्थितिमा निर्भर हुन्छ।

निर्यात अधिशेष (export surplus) गर्न नेपालको उत्पादक क्षमता, र अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा मूल्य र गुणस्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्ने शक्ति कम छ। विश्व आर्थिक मञ्चले तयार गरेको ग्लोबल प्रतिस्पर्धा सूचकांकमा नेपालको उत्पादक क्षमता १४१ देशहरूमा १०८ औं स्थानमा छ। डिसेम्बर २०११ को आठौं WTO मन्त्रीस्तरीय बैठकले एक निर्णयको माध्यमबाट सदस्यहरूलाई कम विकासशील देशहरू (LDC) सेवा र सेवा आपूर्तिकर्ताको लागि (NHDR, २०२०) प्राथमिकता प्रदान गर्ने निर्णय गरियो। प्रमुख बजारमा अधिमान्य पहुँच (preferential access) को बाबजुद नेपाल ट्रेड इन्टिग्रेसन स्ट्रेटेजी (NTIS) २०१६ मा आधारित वस्तु र सेवामा तुलनात्मक लाभका आधारमा नेपाल विश्वव्यापी बजारमा एकीकृत हुन सकेको छैन। प्रक्रियागत अवरोध, तार्किक मुद्दाहरू, उप-इष्टतम (sub-optimal) भण्डारण सुविधा र भन्सार पूर्वाधारको साथै समयको अनावश्यक नास र उच्च लागत नेपालको पर्याप्त बजार सुरक्षित गर्नुका असमर्थताका कारण हुन्।

नेपाल भारत व्यापार सम्झौता अन्तर्गत तम्बाकू र मदिरा बाहेक सबै उत्पादनहरूमा शुल्कमुक्त बजार पहुँच प्रदान गर्दछ तर नेपालले उपलब्ध बजार पहुँचका प्राथमिकताहरू पूर्ण रूपमा प्रयोग गर्न सकेको छैन। त्यस्तै संयुक्त राज्यले नेपाल व्यापार प्राथमिकता ऐन अन्तर्गत ७७ प्रकारका वस्तुहरूमा शुल्कमुक्त बजार पहुँच प्रदान गर्दछ, र यसबाहेक, नेपालले जापानी बजारमा कुल प्राथमिकताको ५२.८ प्रतिशत र चिनियाँ बजारमा ३५.६ प्रतिशत मात्र प्रयोग गरेको छ (NHDR, २०२०)। बजार पहुँच नीति र सन्धिहरूबाट बाहेक महिलाले आत्मविश्वास, प्रविधिमा सीमित पहुँच, गतिशीलता, व्यवसायको अपर्याप्त ज्ञान, उत्पादनको भिन्नता, लेबलिङ र प्याकेजिङ, सीमित पहुँच, ठूला खरीदहरू लगायत धेरै बिधाका रूपमा पनि अन्य चुनौतीहरूको सामना गर्दछन् जसले गर्दा महिलाहरुलाई बजारमा डुब्कि लगाउन अनिच्छुक बनाउँछ। यी सबै कारकहरूले अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा अधिमानी बजार पहुँच (preferential market access) बाट नोक्सान सिर्जना गर्दछन् र प्रतिस्पर्धा बृद्धि गर्दै असुविधाले निर्यात उन्मुख साना र मझौला उद्यमहरू र उनीहरुबाट उत्पन्न रोजगारीलाई प्रभावित गर्दछन्।

सुझावहरुः

महिला उद्यमहरूलाई फराकिलो राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय बजारको पहुँचमा पुर्याउन मद्दत गर्न निम्न क्षेत्रहरूको सुझावहरु प्रदान गरिन्छ:

- बजारमा महिलाको व्यापक सहभागिताको अवसरहरू पहिचान गर्न साना ठुला सबै खाले सम्वन्धहरू सुधार गर्न मूल्य श्रृंखला विश्लेषण गर्न आवश्यक छ। विश्लेषणले अगाडि र पछाडिका सम्वन्धहरूमा ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्दछ र महिलाहरू श्रमिक र निर्माताको रूपमा रहेका यस लहरको प्रभाव अधिकतम बनाउन विश्वव्यापी मूल्य श्रृंखलाको प्रभावमा विशेष जोड दिन आवश्यक छ।
- महिलाहरूको नेतृत्वमा उद्यमहरूका लागि गुणस्तर परीक्षण प्रयोगशाला र गुणस्तर प्रमाणीकरण इकाई (लेबलिंग र प्याकेजिङ) स्थापना र सुधार गरी फराकिलो अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा पहुँच पुर्याउने जस्तै NAST: पारगमन बिन्दुहरू

COPY RIGHT CONTENT OF FWEAN

(transit points) उदाहरणका लागि कलकत्ता बन्दरगाह मार्फत निर्यातको प्रक्रियालाई सजिलो बनाउने, र बहु-उत्पादहरू जुन स्थानीय उत्पादनहरू र सामञ्जस्यपूर्ण व्यापारमा केन्द्रित गर्दछन् त्यस्ता सम्झौतामा सीमापार व्यापारमा ट्यारिफ र गैर-ट्यारिफ अवरोधहरू हटाउनका लागि उपायहरू समावेश गर्नु पर्दछ।

- महिलाको उत्पादक क्षमतालाई सुदृढ पार्दै कृषि र कम मूल्य अभिवृद्धि हुने उत्पादनहरूको उच्च सीमित श्रेणीका औद्योगिक उत्पादनहरू (प्राकृतिक फाइबर - एलो, ढाका, रेशम, चिया, कफी, गहना) मा प्रतिस्पर्धा र निर्यात सुधार गर्ने। उच्च वृद्धि प्रक्षेप (higher growth trajectory) मा समानान्तर सरकारले भाडा लागत सहित कृषि उत्पादनको निर्यातका लागि प्रोत्साहन बढाउनु पर्छ।
- ग्रामीण महिलालाई कृषि उद्यमशीलतामा प्रवर्द्धन गर्न नेपालको व्यापार घाटालाई पुनः प्राप्ति गर्न उनीहरूलाई निर्यात योग्य राम्रो मूल्यवान अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने खाद्य फसल र नगद बाली उत्पादन गर्न प्रशिक्षण दिने, जस्तैः अनुबन्धीत खेती नीतिहरुमा सुधार।
- घरेलु र अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार मेला, कला र शिल्प बजारहरूमा पहुँच पुर्‍याउन सहयोग पर्याउने महिला उद्यमीहरूका लागि घरेलु, क्षेत्रीय, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध विस्तारको अवसर सृजना गर्नुपर्छ। सरकारले विशेष रूपमा महिला साना तथा मझौला उद्यमीलाई लक्षित गर्ने व्यापार मेलामा निर्यात अनुदानको ब्यवस्था, र अन्य निर्यात प्रवर्द्धन गतिविधिहरूमा छुट दिन रकम छुट्याउने कुरामा विचार गर्नुपर्छ।
- महिला उद्यमीहरु सामाजिक ब्यबहारका कारण व्यक्तिगत उद्यमीहरूको रूपमा खरीद गर्न सक्षम नहुन सक्छन, त्यसैले महिला उत्पादक समूहहरूलाई उनीहरूको सामूहिक रूपमा सेवाहरूको पहुँच पुर्याउन अनुमति दिँदै क्लस्टरिंग र सम्बन्ध विस्तारलाई प्रवर्द्धन गर्ने।
- केन्द्रीय खरीद अफिसका विभिन्न प्रकारका महिला उद्यमशीलता उत्पादनहरू / सेवाहरूको लागि स्रोतहरूलाई यूरोपियन र अमेरिकी खरीददारहरू तिर लक्षित गर्दै विशेष प्रकारको उत्पादन वा सेवाको लागि विशेषबजार र एकिकृत बजारको अभियानको विकास गर्ने।

घ) श्रम बजारमा पहुँच, शिक्षा, क्षमता निर्माण र प्रशिक्षण प्रयासहरू

परिस्थितिगत विश्लेषण:

वैदेशिक रोजगारीमा बढ्दो गति र राम्रो रोजगारीको अवसरको अभावले नेपालमा दक्ष श्रमिकको आपूर्तिमा कमी आएको देखिन्छ। भर्खरको अध्ययनले प्रकाशित तथ्यांकका अनुसार यदि यो अवस्था जारी रहन दिइयो भने २०३० सम्ममा नेपालले ३६ लाख श्रमिक अभावको सामना गर्ने अपेक्षा गरिएको छ।[5]

[5] The Nepal Labour Market: A Four Sector Case Study, Supporting Economic Transformation Nepal, October 2017

COPYRIGHT CONTENT OF FWEAN

हाल सिपको माग र आपुर्ती मेल खाने शिक्षा नीतिको असफलता नै नेपालमा रोजगारीको उचित अवसर अभावको स्पष्ट अभिव्यक्ति हो। औसत साक्षरता दर नेपालमा करीव ५६ प्रतिशत हो। त्यसमध्ये महिला साक्षरता ४३ प्रतिशत मात्र छ, जहाँसम्म साक्षरता दरको कुरा छ, नेपालको आर्थिक हिसाबले सक्रिय जनसङ्ख्याको ६९ प्रतिशत निरक्षर छन् (CBS, २००१)। शिक्षा प्रणालीले युवाहरूलाई रोजगारीमा सफल हुनको लागि आधारभूत सीपहरू प्रदान गर्न असमर्थ भएकोले धेरैले स्कूले शिक्षाबाट काम गर्न सक्दैनन् र विदेशमा रोजगारीको लागि देश छोड्दछन। १५ औं राष्ट्रिय योजनाले विशेष लक्ष्यको साथ शिक्षा परिवर्तन गर्ने अठोट लिएको छ। यसले बाल शिक्षा, समान गुणस्तरीय शिक्षा, रोजगारीका लागि प्राविधिक र व्यावसायिक सीप, र क्षमता विकास, र अन्य प्राथमिकताहरूका साथै महिला उद्यमशीलतामा पनि केन्द्रित हुनु आवश्यक छ।

असंख्य सरकारी कार्यक्रम र राष्ट्रिय/अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूले महिला उद्यमशीलता सीपको बृद्धि गर्न कार्यशालाहरू सञ्चालन गरिरहेका छन्। कार्यशालाहरूको बावजुद, निरक्षरताको कारण, उनीहरू आफ्नो उद्यमशीलता शिक्षा र सीप विकास गर्नमा ढिला हुने गरको छ, कार्यशालाहरूमा महिलाको सहभागिता पनि कम छ, उनीहरूको घरेलु जिम्मेवारी र प्रतिबन्धात्मक गतिशीलताले गर्दा महिलाले यस्तो अवस्थाको सामना गर्नुपरेको हो, नेपालमा बेरोजगारीको एक महत्वपूर्ण स्तर छ तर रोजगारदाताहरूले आवश्यक दक्ष मानव संसाधनहरू खोज्न संघर्ष गरिरहेका छन्। प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा र प्रशिक्षणले (TVET) दक्षताको माग र आपूर्तिको बेमेललाई बन्द गर्न एक व्यावहारिक मार्ग प्रस्ताव गर्न सक्दछ, तर यो तब मात्र हुन संभव छ जब कार्यक्रमहरू रोजगारदाताहरूसँग साझेदारीमा उनीहरूको प्रासंगिक र बजार आवश्यकताको लागि उत्तरदायी बनाउनको लागि साझेदारी गरिन्छ।

परियोजनामा सञ्चालित व्यावसायिक सीप प्रशिक्षणमा महिलाको सहभागिता औसत ५३ प्रतिशतको हाराहारीमा छ र अन्य परियोजनामा कुल महिला कर्मचारी मात्र ३० प्रतिशतमा सिमित छ (SEP. २०१२)। यद्यपि TVET महिलालाई आकर्शित तुल्याउन उत्तम रणनीति हुन सक्छ तर त्यहाँ ५ वटा प्रमुख कारणहरू छन् जुन महिलालाई TVET मा पहुँच गर्न बाधा पुऱ्याउँछन् १) निम्न शैक्षिक योग्यता, २) घरको काममा संलग्नता ३) पुरुषको वर्चस्व ४) सूचनाको पहुँचमा कमी र ५) वित्तिय अवस्था। एउटा थप मुख्य चुनौती भनेको उद्यमशीलताको वातावरण सिर्जना गर्नु, उद्यमशीलता सीप र भावनात्मक बुद्धिमत्तालाई तिखार्नु, र उद्यमशीलताको भावनालाई उत्प्रेरित गर्नु हो।

सुझावहरुः

नीति निर्माताहरूले व्यावसायिक तालिम र प्रशिक्षण अभिवृद्धि गर्न र युवा र महिलाहरू बीच श्रम बजारका मागहरूसँग मिल्दोजुल्दो व्यवसायिक र रोजगारमूलक सीप विकास गर्नका लागि सार्वजनिक र निजी क्षेत्रका साथै अन्य सान्दर्भिक साझेदारहरूलाई एक साथ ल्याउनु पर्छ। एक उद्यमी वातावरण निर्माण गर्न केहि सुझावहरू छन्:

- महिला केन्द्रित शिक्षा कार्यक्रमहरू नेटवर्क र अवसरहरू सिर्जना गर्ने, स्टार्ट-अप विशेष सेवाहरू प्रदान गर्ने र पूँजीमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने जस्ता व्यवसाय विकाससँग सम्बन्धित सबै प्रकारको शिक्षा, सीप र प्रशिक्षणमा उनीहरूको पहुँच बढाउने।

COPY RIGHT CONTENT OF FWEAN

- महिलालाई शिक्षाको महत्त्वका बारेमा प्रचार प्रसार गर्न स्थानीय संस्कृति, भाषा, राजनीति, आर्थिक स्थितिलाई ध्यानमा राख्दै जन जागरूकता अभियान कार्यक्रमहरू संञ्चालन गर्ने ।
- ब्यवसायिक श्रम कौशलको विकासमा ध्यान केन्द्रित गर्दै सीप आधारित प्रशिक्षण कार्यक्रम अप्रचलित सीपहरू दोहोर्याएर पारित गरिएको छैन। महिला उद्यमीहरूलाई श्रम केन्द्रित कार्य संचालन गर्न सक्षम बनाउन महिला अनुकूल उपकरणहरूका साथ नवीन प्रविधिहरुमा कौशल विकास गर्ने।
- उद्यमिहरुका लागि दक्ष श्रमिक विशेषतः महिलाहरुको माग र आपुर्ती बिचको बेमेल हटाउन श्रमिक बैंक र पोर्टलहरूको विकास गर्ने।
- मजदुर र उद्यमी दुवैको हितमा रहेको पारिश्रमिक दरको स्थापना गर्ने।
- अधिकतम महिला सहभागीताको लागि लचिलो समय तालिकामा संवेदनशील भएर, उनीहरूको सहभागितामा घरका कामहरू र परिवारबाट बाधा नपार्ने सुनिश्चित गर्दै TVET कार्यक्रम पुनर्गठन गर्ने र नेपालमा CTVET को पाठ्यक्रम् सुधार गर्न TVET ले निजी व्यवसायसँग साझेदारी गर्ने।
- निजी प्रमाणपत्रको साथसाथै देशका अन्तर्राष्ट्रिय प्रमाणिकरण एजेन्सीहरूको रेजिष्ट्रेसनलाई अनुमति दिने जसले महिला उद्यमीहरूलाई प्रतिस्पर्धा गर्न र राम्रो गुणस्तरको व्यावसायिक साथै प्राविधिक प्रशिक्षण प्रदान गर्न सक्दछ।
- महिला उद्यमीहरूको बढी पहुँच र सहभागिताका लागि स्थानीय, प्रादेशिक र राष्ट्रिय स्तरमा व्यापार विकास सेवाहरु (BDS) स्थापना गर्ने, महिलाहरूले सञ्चालन गर्ने घरेलु, कटेज र साना उद्योग पंजीकरणलाई समर्थन र मार्गदर्शन गर्न जिम्मेवार प्रत्येक नगरपालिका र जिल्ला कार्यालयहरूमा व्यवसाय परामर्श एकाई स्थापना गर्ने।
- महिलाहरू घरेलु साना र मझौला उद्योगका मालिकहरू र कर्मचारीहरू बिच उचित समर्थन र महिलाको व्यवसाय संघ र वाणिज्य र श्रमिक यूनियनहरूको चेम्बर जस्ता नेटवर्कको स्थापना गर्ने।
- व्यापारिक अवसरको विस्तार गर्न र महत्वाकांक्षी महिला उद्यमीहरूको पहुँचका लागि स्थापना गरिएको व्यवसाय महिलाहरुको लागि सल्लाहकार, परामर्श र नेटवर्किंग महत्वपूर्ण रणनीति हो, महिला बढी सल्लाह र कम प्रायोजन अन्तर्गत रहने देखिएको छ (HBR, २०१०), यसको अर्थ नयाँ उद्यमीका लागि सञ्जाल खोल्ने उपयोगी जडानहरूलाई सक्रियताका साथ सहयोग गर्ने हो भने अनुभव र सल्लाहको साझेदारीले बढी प्रभाव पार्न सक्दछ।

ङ) डिजिटल अर्थव्यवस्था र सुचना तथा सञ्चार (Digital Economy and adoption of ICT)

परिस्थितिगत विश्लेषणः

डिजिटल अर्थव्यवस्थालाई वर्णन गर्दा "आर्थिक गतिविधिहरूको एक विस्तृत श्रृंखला डिजिटल कम्प्युटिंग टेक्नोलोजीलाई उत्पादनका कारकहरूको रूपमा निर्भर गर्दछ। यसमा विभिन्न कम्पोनेन्टहरू हुन्छन्, जसमा सरकार, नीति र नियमन, इन्टरनेट, बौद्धिक सम्पत्ति अधिकार, मानव पूंजी र ज्ञानकर्मीहरूको साथसाथै नयाँ टेक्नोलोजी समावेश हुन्छ".[6] जब सम्पूर्ण विश्व काम र

[6] Women and the Future of the Digital Economy in Asia, Maria Dolores Picot and Kerstin Spath , May 2020

COPY RIGHT CONTENT OF FWEAN

जीवनका विभिन्न क्षेत्रमा द्रुत डिजिटलीकरणको प्रक्रियामा छ, त्यहाँ डिजिटल अर्थव्यवस्था र आईसीटीको प्रयोग गर्दा ठूलो लिंग विभाजन रहन्छ। जीएसएमए मोबाईल लैङ्गिक अंतरको प्रतिवेदन २०२० अनुसार, स्मार्टफोन चलाउन नसक्ने विश्वका ३.९३ करोड महिलामध्ये २.०७ करोड दक्षिण एशियाका हुन्।[7] नेपालको सन्दर्भमा, हालसालै गरिएको एउटा अध्ययनले महिलाले पुरुषको तुलनामा २०% कम इन्टरनेट प्रयोग गर्ने पत्ता लगायो।[8] यो लैंगिक विभाजनको कारण लैंगिक असमानतामा फेला पार्न सकिन्छ जसको परिणामस्वरूप कम महिलाहरूले आफ्ना उद्यमहरूको लागि आईसीटी अपनाउने अवसर पाइरहेका छन्। सूचनामा पहुँचको कमी, पितृसत्तात्मक सामाजिक-सांस्कृतिक प्रणाली, दक्ष जनशक्तिको अभाव र गरिबी यस्तै कारणहरु नै रहेका छन्, विशेष गरी नेपालको सन्दर्भमा महिला घरेलु, साना तथा मझौला उद्योग डिजिटल अर्थव्यवस्था अँगाल्न सक्षम भएका छैनन्।

कोभिड-१९ को महामारीको अन्त्य अझै अज्ञात छ, महिला उद्यमीहरूका लागि आईसीटीलाई व्यवसायको एक तरीकाको रूपमा अपनाउन आवश्यक छ। अधिक मानिसहरू घरबाट काम गर्दा डिजिटल विभाजनको उल्लंघन एक आवश्यकता भएको छ, नेपालको डिजिटल प्रणाली अझै नयाँ चरणमा छ, यो द्रुत गतिमा बढिरहेको छ र आईटी सम्बन्धी व्यवसायका १३ वटा उप-क्षेत्रहरूको उपस्थितिसँग जीवन्त छ[9], डिजिटल अर्थव्यवस्थाले शारीरिक अर्थव्यवस्थाको तुलनामा कम पूर्वाग्रह राख्ने भएकोले आईसीटीमा आएको द्रुत बृद्धिले महिला उद्यमीहरुलाई एकीकृत गर्न, विकास र विस्तारका लागि पर्याप्त अवसरहरूको ढोका खोल्न सक्दछ, यद्यपि यस क्षेत्रमा कुनै पनि हस्तक्षेप गर्दा, १) सूचना र डिजिटल साक्षरतामा पहुँचको अभाव, २) महिलालाई आईसीटी नीतिहरूको विकास र विकासबाट बहिष्कारको गर्ने, ३) महिलामा सामाजिक-सांस्कृतिक र आर्थिक अवरोधहरू डिजिटल अर्थव्यवस्थाले अँगाल्ने, ४) व्यवसायको औपचारिकरण र डिजिटलीकरणको लागत र ५) आईसीटी पूर्वाधारमा पहुँच जस्ता बाधकहरूलाई पार गर्नुपर्ने देखिन्छ।

सुझावहरुः

महिला घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगलाई बढ्न प्रोत्साहन गर्न तयार गरिएको नीति तथा रणनीतिहरूमा डिजिटल कम्पोनेन्ट पनि समावेश गर्नुपर्दछ। डिजिटलाइजेशन नयाँ सामान्य (new normal) बने पछि महिला उद्यमीहरुलाई डिजिटल अर्थव्यवस्थामा एकिकृत गर्नका लागि अपनाउनु पर्ने मुख्य सुझावहरु निम्न बमोजिम छनः

- पहिलो सुझाव भनेको योजना बनाउने र ब्यापारको डिजिटलाइजेशन गर्ने नीति निर्माणमा धेरै महिलाहरुलाई समावेश गर्न आवश्यक छ, महिलालाई डिजिटल अर्थव्यवस्थामा एकीकरण गर्ने मुख्य अवरोध प्रतिनिधित्वको अभाव नै हो। त्यसैले योजना र कार्यान्वयन प्रक्रियामा महिलाको उपस्थिति आवश्यक छ।
- दोस्रो, जरैदेखि महिला उद्यमीहरूका लागि डिजिटल साक्षारता सम्बन्धी तालिम तथा कार्यक्रम र पाठ्यक्रमहरु लागु गरिनु पर्छ। यो महिला संघ, तल्लो तहमा काम गर्ने संगठनहरू र सरकार बीचको सहकार्यको माध्यमबाट हासिल गर्न

[7] THE GENDER DIGITAL DIVIDE PRIMER, USAID, DAI, Digital Frontiers, August 2020
[8] The Gender Digital Divide in Developing Countries, Amy Antonio and David Tuffley
[9] Rapid Assessment of Socio Economic Impact of COVID-19 in Nepal, UNDP

COPYRIGHT CONTENT OF FWEAN

सकिन्छ, महिलाहरुको लागि प्रशिक्षण कार्यक्रमले जागरूकता बृद्धि गर्न र एकै समयमा महिलाहरूको लागि जानकारी उपलब्धता वृद्धि गर्न मद्दत गर्दछ।

- व्यवसाय दर्ता र अन्य प्रशासनिक प्रक्रियाहरूको डिजिटलीकरणले बिचौलियामा निर्भरता कम गर्दछ, ई-गभर्नेन्सले डिजिटल टेक्नोलोजीको प्रयोग बढाउँदछ त्यसैले व्यवसायको डिजिटलाइजेशनमा सकरात्मक असर पार्न सक्छ र यसप्रति विश्वासको भावना विकास गर्दै व्यवसाय दर्ताको महत्त्व र यसको प्रभावमा अभियानहरूको साथ संयुक्त रूपमा यसले महिलाहरूको नेतृत्वमा धेरै व्यवसायहरूलाई औपचारिक बनाउनमा पनि मद्दत गर्दछ।
- डिजिटल टेक्नोलोजीको लागत आईसीटीको लागि बाधाको रूपमा रहेको छ, किफायती सुचना तथा संञ्चारको सुनिश्चितता गर्न सस्तो दरमा आईसीटी टेक्नोलोजीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु एक महत्वपूर्ण समाधान रहन्छ। त्यसकारण, महिलाहरूका लागि प्रोत्साहन र छुटले पनि डिजिटल लैङ्गीक विभाजन कम गर्न मद्दत गर्दछ।
- अन्तिम तर यी सबै सुझावहरूको सफलता डिजिटल पूर्वाधारको उपलब्धतामा नै निर्भर गर्दछ, र डिजिटल पूर्वाधार केवल शहर केन्द्रित मात्र छैन यो नेपालका ठूला शहरहरू बाहिरका क्षेत्रहरूमा पनि फैलिएको छ भनेर प्रत्याभुत गराउन सक्नु नै डिजिटल पुर्वाधारको उपलब्धताको सुनिश्चित गर्न महत्वपूर्ण पक्ष हो।

४. आगामी कदमहरु:

माथि पहिचान गरिएको प्राथमिकता क्षेत्रको आधारमा, अर्को चरणमा नीति वकालत गर्दै रणनीति कागजात तयार पार्ने र व्यवसाय पुनर्बहालिमा सहयोग पुऱ्याउन कार्यान्वयनका लागि विशेष कार्यहरूको सिफारिश गरिनेछ।

COPY RIGHT CONTENT OF FWEAN